

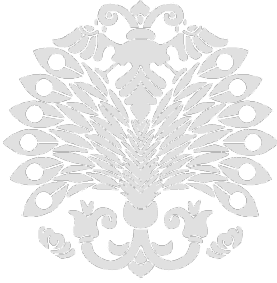
Güney Azerbaycan Edebiyatı'nın Türkiye'deki Eğitimi: Mevcut Durum ve Gelecek Perspektifleri

The Teaching of South Azerbaijani Literature in Turkey: Current Situation and Future Perspectives

Vüsale MUSALI

Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları, Kastamonu, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 07.03.2025
Revizyon Veriliş
Tarihi/Revision Issued: 21.04.2025
Revizyon Bitiş
Tarihi/Revision Ended: 06.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 30.07.2025
Yayın Tarihi/Publication
Date: 22.09.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

E-mail: tezkireshin@gmail.com

Cite this article: Musalı, V. (2025). The Teaching of South Azerbaijani Literature in Turkey: Current Situation and Future Perspectives, *A Journal of Iranology Studies*, 23, 1-17.

Atıf: Musalı, V. (2025). Güney Azerbaycan Edebiyatı'nın Türkiye'deki Eğitimi: Mevcut Durum ve Gelecek Perspektifleri, *Doğu Esintileri*, 23, 1-17.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Güney Azerbaycan, Azerbaycan'ın tarihî topraklarının güney kısmını oluşturan, günümüzde İran sınırları içinde kalan bir bölgedir. Yaklaşık 30 milyonu aşkın Azerbaycan Türkünün yaşadığı bu bölge, tarih boyunca önemli bir kültürel merkez olmuştur. Günümüzde İran'daki Azerbaycan Türkleri, dil ve kültürel haklar konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Güney Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan Türkçesinin, millî kimliğin ve kültürel direnişin en önemli taşıyıcılarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de Güney Azerbaycan edebiyatının akademik olarak ele alınmasını, eğitim sistemine entegrasyonunu ve bu edebiyatın Türk dünyasındaki kültürel birlik açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Makalede Türkiye'deki Türkoloji bölümlerinde Güney Azerbaycan edebiyatına yönelik mevcut durum incelenmiş ve bu edebiyatın Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinin müfredatına dâhil edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, ilgili bölümlerin ders içerikleri detaylı biçimde değerlendirilmiş, özellikle "Türk Dünyası Edebiyatları", "Azerbaycan Edebiyatı" ve "İran Türk Edebiyatı" gibi dersler mercek altına alınmıştır. Bulgular, Güney Azerbaycan edebiyatının müfredatta oldukça sınırlı biçimde yer aldığına, çoğunlukla Kuzey Azerbaycan edebiyatına odaklanıldığına işaret etmektedir. Bu edebiyat yalnızca birkaç şair ve eserle temsil edilmekte, tarihsel ve kültürel arka plan büyük ölçüde göz ardı edilmektedir.

Türkiye'deki ÇTLE bölümlerinde Güney Azerbaycan edebiyatının müfredatta sınırlı yer aldığı ve genellikle Kuzey Azerbaycan edebiyatına odaklanıldığı tespit edilmiştir. Güney Azerbaycan edebiyatı yalnızca belirli şairler ve eserlerle sınırlı olarak ele alınmakta, derslerin büyük kısmında edebiyatın tarihî ve kültürel bağlamı yeterince işlenmemektedir.

Güney Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de akademik olarak tanıtılması ve müfredata entegre edilmesi hem kültürel birlik hem de akademik çeşitlilik açısından önem taşımaktadır. Özellikle "Azerbaycan Edebiyatı" derslerinin iki döneme yayılması ve Güney Azerbaycan edebiyatına daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, Türk dünyası ile kültürel bağların güçlenmesine ve öğrencilerin edebiyatın sosyo-kültürel bağlamını daha derinlemesine anlamalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Güney Azerbaycan, Edebiyat, Eğitim, Türkiye, Kültürel Aktarım, Perspektifler

ABSTRACT

Southern Azerbaijan constitutes the southern part of Azerbaijan's historical lands, now located within the borders of Iran. With a population of over 30 million Azerbaijani Turks, the region has historically served as a significant cultural center. However, Azerbaijani Turks in Iran currently face severe pressures concerning linguistic and cultural rights. Southern Azerbaijani literature emerges as a critical medium for preserving the Azerbaijani Turkish language, national identity, and cultural resistance.

This study aims to highlight the academic treatment of Southern Azerbaijani literature in Turkey, its integration into the education system, and its significance for cultural unity within the Turkic world. The study examines the current status of Southern Azerbaijani literature within Turkish higher education, emphasizing the need to incorporate it into the curricula of Contemporary Turkic Languages and Literatures (CTLL) departments.

A qualitative research method was employed, analyzing the curricula of CTLL departments in Turkish universities through a detailed review of historical and literary sources. The study specifically evaluated the extent to which Southern Azerbaijani literature is represented in courses such as "Turkic World Literatures," "Azerbaijani Literature," and "Iranian Turkic Literature."

The findings indicate that Southern Azerbaijani literature is underrepresented in Turkish CTLL curricula, with a predominant focus on Northern Azerbaijani literature. The study reveals that Southern Azerbaijani literature is often limited to certain poets and works, with insufficient emphasis on its historical and cultural context in most courses.

Integrating Southern Azerbaijani literature into academic curricula in Turkey is crucial for both cultural unity and academic diversity. The study suggests expanding "Azerbaijani Literature" courses over two semesters to provide greater coverage of Southern Azerbaijani literature. This approach would strengthen cultural ties within the Turkic world and enhance students' understanding of the socio-cultural context of literature.

Keywords: South Azerbaijan, Literature, Education, Turkey, Cultural Transfer, Perspectives

GİRİŞ

Güney Azerbaycan, Azerbaycan'ın tarihî topraklarından olup günümüzde İran sınırları içinde yer almaktadır. 1828 yılında Rusya ile Kaçarlar arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması sonucunda Azerbaycan coğrafyası ikiye bölünmüş; kuzey kısmı Rusya'nın, güney kısmı ise İran'ın egemenliğine girmiştir. Bu bölünme, Azerbaycan tarihindeki en önemli kırılma noktalardan biri olmuş ve halkın kültürel, siyasi ve sosyo-ekonomik yapısını derinden etkilemiştir.

Güney Azerbaycan, tarih boyunca önemli bir kültürel ve siyasi merkez olmuştur. Tebriz, Urmiye, Erdebil, Meraga, Zencan, Maku ve Hoy gibi şehirler, Azerbaycan Türklerinin tarihî ve edebî kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Bugün İran'da yaklaşık 30 milyonu aşkın Azerbaycan Türkü yaşamaktadır ve bu topluluk, ülkenin en büyük etnik gruplarından birini oluşturmaktadır (Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, 2007, s.106). Güney Azerbaycan Türkleri, çeşitli dönemlerde özerklik girişimlerinde bulunmuş, özellikle 1945 yılında Seyid Cafer Pişeveri'nin liderliğinde kurulan Azerbaycan Millî Hükûmeti kısa bir süre varlık göstermiştir (Bünyadov, 1991, s.320). Ancak İran yönetimi tarafından bu hareket bastırılmış ve bölgedeki Azerbaycan Türklerinin kültürel hakları kısıtlanmıştır.

Günümüzde Güney Azerbaycan'da yaşayan kalabalık Türk nüfus, kültürel ve siyasi zorluklarla karşı karşıyadır. Türkçe eğitim yasağı, kültürel faaliyetlerin engellenmesi ve siyasi baskılar, bölgedeki temel sorunlar arasındadır. Ancak tüm bunlara rağmen Güney Azerbaycan halkı, dilini, kimliğini ve tarihini koruma mücadelesini sürdürmektedir (Sultanlı, 2017, s. 12). İran'da Azerbaycan Türkçesinde eğitim resmî olarak yaygın değildir. 2019 yılında Tebriz merkezli Doğu Azerbaycan eyaletindeki okullarda haftada iki saatlik Türkçe dersleri verilmeye başlanmış olsa da Azerbaycan Türkçesi eğitim dili olarak kullanılmamaktadır. Bütün eğitim sistemi Farsça üzerine kuruludur ve Azerbaycan Türkçesinde kapsamlı bir eğitim sistemi bulunmamaktadır. Ancak yerel düzeyde dilin öğretilmesine yönelik çeşitli girişimler ve talepler mevcuttur. Buna rağmen Azerbaycan Türkçesinin eğitim dili olarak daha geniş çapta kullanılması yönündeki talepler henüz tam anlamıyla karşılanmamaktadır. Bu doğrultuda, Azerbaycan eyaleti milletvekilleri, "Azerbaycan Türkçesi Dil Akademisi"nin kurulması için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Allame Tabatabai Üniversitesi ve Urmiye Üniversitesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri faaliyet göstermektedir (Temizel, 2017, s. 547). Bunun yanı sıra Tahran Üniversitesi'nde Türkçe, seçmeli ders olarak sunulmaktadır. Ayrıca Tahran Yunus Emre Enstitüsü ve özel dil eğitim merkezleri de Türkçe öğretimi vermektedirler (Başar, 2020, s. 266).

Güney Azerbaycan edebiyatı, Türk dünyasının ortak edebî mirasının korunması ve geliştirilmesine önemli katkılar sunmuştur. Bu edebiyat, köklü bir geleneğe sahip olmasıyla dikkat çeker; tarih boyunca Azerbaycan Türkçesinin yaşatılmasında, millî kimliğin inşasında ve kültürel direnişin sürdürülmesinde temel bir rol oynamıştır. Bölge, Selçuklular,

Atabeyler, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Kaçarlar gibi Türk devletleri döneminde, yalnızca siyasî açıdan değil, aynı zamanda edebî ve kültürel bakımdan da önemli bir merkez hâline gelmiştir. Tebriz, Erdebil, Meraga, Hoy ve Urmiye gibi şehirler, birçok şair ve yazarın yetiştiği, zengin edebî faaliyetlerin yürütüldüğü merkezler olarak öne çıkmaktadır. Güney Azerbaycan edebiyatı, yalnızca bir edebî üretim alanı olmaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu edebiyat, Azerbaycan Türklerinin dilinin, kültürünün, hafızasının ve etnografisinin taşıyıcısı ve koruyucusudur. İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri, tarihsel olarak karşılaştıkları zorluklara rağmen kültürel ve dilsel kimliklerini edebiyat aracılığıyla muhafaza etmeyi başarmışlardır.

Konunun Önemi ve Güncelliği

Güney Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan Türklerinin kültürel kimliğinin önemli bir parçası olup hem tarihî süreçte hem de günümüzde siyasi ve toplumsal dinamiklerle şekillenmiştir. Fakat İran'da yaşayan 30 milyonu aşkın Azerbaycan Türkü, dil ve kültürel haklar konusunda ciddi kısıtlamalara maruz kaldığı için bu edebiyatın gelişimi ve tanınırlığı büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Bu durum, Güney Azerbaycan edebiyatının hem İran içinde hem de uluslararası düzeyde hak ettiği ilgiyi görmesini engellemektedir.

Türkiye, Türk dünyasının kültürel ve akademik merkezlerinden biri olarak ortak tarih ve edebiyat mirasının korunması ve geliştirilmesi noktasında önemli bir role sahiptir. Ancak Türkiye'de Güney Azerbaycan edebiyatına yönelik akademik çalışmalar ve eğitim programları sınırlıdır. Türkiye'deki üniversitelerde Türk dünyası edebiyatları üzerine çeşitli dersler verilmesine rağmen, Güney Azerbaycan edebiyatı bu kapsam içinde yeterince yer almamaktadır. Bu eksiklik, hem Türk dünyası edebiyatlarının bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesini engellemekte hem de Güney Azerbaycan ile Türkiye arasındaki kültürel bağların daha da güçlenmesini zorlaştırmaktadır.

Günümüz dünyasında kültürel ve akademik iş birliklerinin uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Türkiye'nin Türk dünyası ile olan bağlarını güçlendirme politikası çerçevesinde Güney Azerbaycan edebiyatının eğitim sistemine entegre edilmesi hem akademik hem de kültürel açıdan büyük bir kazanım olacaktır. Ayrıca bu edebiyatın tanıtılması, Güney Azerbaycan Türklerinin kültürel kimliğinin korunmasına da katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, Türkiye'de Güney Azerbaycan edebiyatının akademik olarak incelenmesi ve Türkoloji bölümlerinin müfredatına dâhil edilmesi hem tarihî sorumluluğun bir gereği hem de Türk dünyasında kültürel birlikteliğin sağlanması açısından stratejik bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın amacı ve yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de Güney Azerbaycan edebiyatının akademik olarak ele alınması, eğitim sistemine entegrasyonu ve bu edebiyatın Türk dünyasındaki kültürel birlik açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Türkiye'de Türk dünyası edebiyatları üzerine yapılan akademik çalışmaların ve eğitim programlarının büyük ölçüde Kuzey Azerbaycan, Orta Asya ve çeşitli Türk lehçe ve edebiyatlarına odaklandığı görülmektedir. Ancak Güney Azerbaycan edebiyatı hem tarihî hem de çağdaş gelişmeler açısından Türk dünyasının önemli bir parçası olmasına rağmen Türkiye'de yeterince akademik ilgi görmemektedir. Araştırmamızda şu temel sorulara yanıt aranmıştır:

Türkiye'deki Türkoloji bölümlerinde Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine ne tür çalışmalar yapılmaktadır?

Güney Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümlerinin müfredatına dâhil edilmesi neden gereklidir?

Türk dünyasının kültürel birliğini güçlendirmek adına Güney Azerbaycan edebiyatı nasıl değerlendirilmeli ve öğretilmelidir?

Bu edebiyatın Türkiye'de akademik ve kültürel düzeyde tanıtılması için hangi stratejiler izlenmelidir?

Konu ile ilgili araştırma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yürütülmüştür. Öncelikle tarihî ve edebî kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Akabinde Türkiye'deki üniversitelerin ÇTLE bölümlerinin müfredatlarında Güney Azerbaycan edebiyatının ne ölçüde yer aldığı araştırılmıştır. "Türk Dünyası Edebiyatları", "Azerbaycan Edebiyatı" ve "İran Türk Edebiyatı" derslerinde Güney Azerbaycan edebiyatına ne kadar yer verildiği incelenmiştir.

Bu yöntemler doğrultusunda, Güney Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de akademik olarak tanıtılmasının önemi vurgulanmış ve bu edebiyatın eğitim sistemine entegrasyonu için somut öneriler sunulmuştur.

Güney Azerbaycan Edebiyatı: Kimlik Mücadelesi, Kültürel ve Etnografik Belleğin Muhafazası

İran'daki Azerbaycan Türkleri, Farsçanın egemen dil haline geldiği bir toplumda, kendi Türkçelerini koruma mücadelesi vermektedirler (Hacıyeva, 2017, s.13). Bu mücadelede edebiyat ve kimlik belirleyicisi olarak işlev görmek ve Azerbaycan Türklerinin kültürel mirasını yaşatma görevini üstlenmektedir. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren, Fars dilinin egemenliğine karşı gelişen Türk edebiyatı hareketleri, Azerbaycan Türklerinin ana dili haklarını savunma ve kültürel kimliklerini muhafaza etme amacı taşımaktadır (URL 7).

Güney Azerbaycan edebiyatı, Türk halklarının tarihsel ve kültürel belleğini, geleneksel yaşam biçimlerini ve etnografik özelliklerini yaşatan güçlü bir ifade alanıdır. Edebiyat, bu kültürel unsurların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir araç olarak işlev görmektedir. İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri, uzun yıllar boyunca Fars kültürü ve diğer etnik grupların etkisi altında kalmış; bu süreçte kültürel erozyon riskine karşı Türkçeyi ve geleneksel değerleri yaşatmak amacıyla edebiyata yönelmişlerdir. Şair ve yazarlar, halk hikâyeleri, şiirler, masallar ve destanlar aracılığıyla Azerbaycan kültürünün ve etnografisinin sözlü ve yazılı taşıyıcıları olmuştur.

Güney Azerbaycan edebiyatı, sadece kültürel bir aktarım aracı değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir direniş biçimidir. Azerbaycan Türkleri, Fars merkezli yönetim altında kimliklerini ve dillerini korumaya çalışırken edebiyat bu mücadelenin ön saflarında yer almıştır. Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren, şahlık rejiminin baskıcı politikalarına, toplumsal eşitsizliklere ve millî kimliğin inkârına karşı geliştirilen direnç söylemi edebiyat aracılığıyla güç kazanmıştır. Edebî metinlerde özgürlük, eşitlik ve kültürel hak arayışı güçlü biçimde dile getirilmiş; bu eserler, yalnızca estetik değer taşımakla kalmayıp aynı zamanda politik bilincin oluşmasına da katkıda bulunmuştur.

Edebiyat, bu bağlamda yalnızca bireysel bir yaratım süreci değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı diri tutan bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Güney Azerbaycan edebiyatı, halkın geçmişini hatırlamasına, tarihsel ve kültürel belleğini korumasına ve toplumsal kimliğini yeniden inşa etmesine katkı sunmuştur. Bu edebiyat, tarihsel olayları, sosyo-kültürel dönüşümleri ve halkın yaşadığı kolektif travmaları yansıtarak hem bireysel hem de kolektif bir bilinç oluşturmıştır. Edebî üretim, aynı zamanda toplumsal birlik ve dayanışmayı teşvik ederek, farklı kesimleri ortak değerlerde birleştiren bir işlev de üstlenmiştir. Bu yönüyle Güney Azerbaycan'daki edebî faaliyet hem içsel hem de dışsal baskılara karşı geliştirilen kimlik savunusunun temel araçlarından biri olmuştur.

İran sınırları içerisindeki Azerbaycan edebiyatı, yalnızca bölgesel bir kültürel ifade biçimi değil, aynı zamanda Türk dünyası açısından da önemli bir miras niteliği taşımaktadır. Bu edebiyat, Güney Azerbaycan'ın özgün edebî kimliğini yansıtmakla birlikte, aynı zamanda Türk dilinin farklı lehçeleri arasında köprü görevi üstlenerek ortak bir kültürel paydanın oluşmasına hizmet etmektedir. İran'daki dilsel ve kültürel baskılara rağmen, Azerbaycan Türklerinin Türk dilini yaşatmaya yönelik çabaları edebî üretimle somutlaşmış; böylece bu eserler hem kültürel sürekliliğin sağlanmasına hem de kolektif kimliğin geleceğe taşınmasına katkı sunmuştur.

Güney Azerbaycan edebiyatı; kimlik inşası, toplumsal hafızanın korunması, kültürel aktarım ve siyasal direniş gibi çok boyutlu işlevleriyle yerel bağlamda olduğu kadar evrensel düzeyde de anlam kazanan bir edebî gelenektir. Bu edebiyat, özellikle İran'daki siyasal baskı ortamında gelişen direniş kültürünü kavramak ve değerlendirmek açısından değerli bir araştırma alanı sunmaktadır. Mehmedhüseyn Şehriyar, Sehend, Sönmez, Samed Behrengi, Bulud Garaçorlu ve Memmed Biriya bu sürecin öne çıkan edebî şahsiyetleri arasında yer almaktadır (URL 8). Söz konusu edebî ortamda işlenen temel temalar arasında şahlık rejimi ve sömürü düzeninin eleştirisi, toplumsal adalet arayışı, birleşik Azerbaycan ideali, vatan, toprak ve dil birliği öne çıkmaktadır. Hacı Reza Sarraf, Mirza Gafar Zünuri ve Said Selmasi gibi aydınlar, halkı millî direnişe çağıran, eğitim ve aydınlanmayı öncelikli mesele kılan maarifçi görüşleriyle dikkat çekmişlerdir.

Sürgün, vatandan ayrı düşme ve kimlik kaybı gibi trajik temalar da bu edebiyatın merkezinde yer almaktadır. Habib Sahir'in şiirlerinde vatanın acı kaderi, ayrılık ve baskı dolayısıyla yaşanan toplumsal travmalar işlenirken; Fahreddin Mahzun'un gazellerinde ise vatana duyulan derin hasret duygusal bir lirizmle dile getirilmiştir. Sönmez Meşruteçi'nin manileri halk edebiyatı geleneğiyle çağdaş kaygıları bir araya getirirken; Raci, Lali ve Aciz, özellikle mersiye türündeki eserleriyle tanınmışlardır.

Şehriyar'ın "Heyder Babaya Selam" adlı poeması, bireysel hatıralardan hareketle kolektif bir kimlik anlatısına evrilmiş; çocukluk, köy hayatı ve folklorik unsurlar vasıtasıyla Güney Azerbaycan halkının kültürel hafızasına seslenmiştir. "Mumyalanmış Adam" adlı eseri ise daha alegorik ve felsefi bir anlatımla birey-toplum ilişkisini eleştirel bir düzlemde irdelemiştir. Hilal Nasir ve Hüseyin Sehhat da dönemin şiir ortamına katkı sunan isimler arasında yer almaktadır.

1960-70'li yılların önde gelen şairlerinden biri olan Bulud Garaçorlu, "Sazımın Sözü" ve "Dedemin Kitabı" adlı eserlerinde halk edebiyatı ve folklor unsurlarını modern anlatı biçimleriyle birleştirerek millî kimliğin ve sözlü kültürün sürekliliğine vurgu yapmıştır. Memmed Biriya ise hem lirik hem de satirik şiirlerinde birleşik bir Azerbaycan idealini işlerken; "Azerbaycan Gehremanları" ve "Erk Kalası Efsanesi" adlı poemalarında kahramanlık, bağımsızlık ve direniş temalarını epik bir dille işlemiştir.

Azerbaycan şairi, edebiyatçısı ve eğitimcisi Yahya Şeyda, yaklaşık yetmiş yıllık edebî kariyeriyle Güney Azerbaycan edebiyatına önemli katkılarda bulunmuş, Şah rejiminin baskılarına ve siyasi takiplere rağmen millî ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması adına mücadelesini sürdürmüştür (Musalı, 2012, s. 316). Yahya Şeyda'nın kurduğu "Tebriz Azerbaycan Edebî Meclisi", Azerbaycan Türkçesinin ve kültürünün tanıtılmasına katkı sağlamış; aynı zamanda Azerbaycan Türkleri arasında millî öz farkındalık sürecinin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Hacıyeva, 2017, s. 160). Yahya Şeyda'nın "Edebiyat Ocağı" tezkiresinde, Azerbaycan şairleri hakkında bilgiler verilmiş ve onların şiirlerinden örnekler sunulmuştur. Bu çalışmalar, yalnızca Azerbaycan edebiyatının gelişmesine değil, aynı zamanda dilin, millî kimliğin korunmasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamıştır (Musalı, 2012, s. 317).

Nesir sahasında ise en dikkat çekici isimlerden biri Samed Behrengi'dir. "Balaca Kara Balık" adlı alegorik hikâyesi, bireysel cesaretin ve özgürlük arzusunun simgesel bir anlatımı olarak Güney Azerbaycan edebiyatında müstesna bir yere sahiptir. Gulamhüseyn Sayedi ise "Dandil", "Tanışlık Merasimi" ve "Beyelde Yas" gibi hikâyelerinde bireyin toplum içindeki sıkışmışlığı, yabancılaşması ve kültürel çatışmalarını psikolojik derinliklerle işlemiştir. Ayrıca Genceli Sebahi, Ahmed Azerlu, İsmayıl Hadi, Mirhidayet Hesari, Savalan, Rahim Dakik, Tufarkanlı Hüseyin, Mehmedmedali Ocakverdi ve Mürteza Mecidferin gibi yazarlar da bölgedeki nesir geleneğine katkı sunmuşlardır.

Tiyatro alanında da sosyopolitik gerçekliğin sahneye taşındığı örnekler dikkati çeker. Memmed Biriya'nın "Çetirbazlar" ve Kulamhüseyn Sayedi'nin "Canavarlar" adlı dramlarında, Güney Azerbaycan toplumunun sosyal yapısı, bireysel sıkışmışlıklar ve ideolojik mücadeleler dramatik yapı içerisinde yansıtılmıştır. Bu tür eserler, yalnızca sahne sanatı açısından değil, aynı zamanda edebiyatın toplumsal işlevi bakımından da önem arz etmektedir.

Son dönem Güney Azerbaycan edebiyatında bireysel üsluplarıyla dikkat çeken ve millî kimlik bilincini merkeze alan pek çok önemli şair ve yazar yetişmiştir. Bu edebî kuşağın öne çıkan temsilcileri arasında İsmayıl Cemili, Nadir İlahi, Heyder Bayat ve Reza Beraheni gibi isimler bulunmaktadır. Söz konusu sanatçılar, edebî üretimlerinde ana dil, millî kimlik, vatan ve özgürlük gibi temaları ön planda tutarak çağdaş Güney Azerbaycan edebiyatına yön vermişlerdir. Bu bağlamda Huşeng Caferî'nin adı ayrıca zikredilmelidir. H.Caferî, şiirlerinde modernist tekniklerle halk edebiyatı unsurlarını bir araya getirmiş, sembolik ve metaforik anlatımıyla dikkat çekmiştir. Özellikle ana dil mücadelesi, millî bilinç ve özgürlük arzusu gibi konular, onun şiir dünyasının temelini oluşturur. H.Caferî'nin şiirleri yalnızca bireysel duyarlılıkların değil, aynı zamanda toplumsal kararlılığın da şiirsel ifadesi olarak değerlendirilmelidir (Məmmədova, 2023, s. 157).

Bunlara ek olarak Nasir Menzuri, Rugiyye Kebiri, Habib Ferşbaf, Ali Daşkın, Rugiyye Seferi, Eyvaz Taha, Samed Niknam, Tebrizli Memmedrza, Saleh Atayi, Valeh Şiri, Feranek Ferid, Hemid Arğış, Mehmedmed Ergevan, Toğrul Atabay, Melihe Ezizpur ve İlgar Müezzinzade gibi yazar ve şairler de hem şiir hem de nesir alanında verdikleri eserlerle dikkat çekmektedir (Məmmədova, 2023, s. 175). Bu isimlerin ortak yönü, Güney Azerbaycan toplumunun karşı karşıya kaldığı siyasal, kültürel ve toplumsal sorunlara karşı edebiyatı bir bilinç ve direniş aracı olarak kullanmalarındır. Eserlerinde dilin korunması, ulusal kültürün yaşatılması ve baskıcı rejimlere karşı duruş sergilenmesi gibi temalar öne çıkmaktadır.

Güney Azerbaycan'ın edebiyatı, şairler ve yazarlar aracılığıyla bu topluluğun tarihsel ve kültürel kimliğini canlı tutmayı başarmıştır (Məmmədova, 2000, s. 32). 1990'lı yıllarda edebiyat sahasında kendini gösteren avangard kuşak, sanat anlayışını sloganlar, talepler ve bildiriler yoluyla dile getiren, kalıplaşmış ve ideolojik bakımdan katılaşmış estetik yaklaşımları kökten sorgulama ve bunlardan tamamen kopma çabası içinde olmuştur. Bu yeni edebî kuşağın eserlerinde, uzun yıllar toplumun ortak hafızasında derin bir yara olarak yer eden ana dilin yasaklanması, Güney Azerbaycan'daki yakınlarla duyulan özlem ve millî kimlik arayışı gibi temalar ön plana çıkmıştır. Söz konusu şair ve yazarlar, kendilerinden önceki kuşaklardan farklı olarak övgü, çağrı, slogan, methiye ve benzetme gibi geleneksel anlatım kalıplarından uzak durmuş; bunun yerine toplumsal içerik ve bireysel derinliği esas alan estetik bir yönelim benimsemişlerdir. Bu kuşağın önde gelen temsilcileri arasında Seher Reiszade, Nasir Merqati, Hadi Karaçay, Kiyan Hiyav, Hamid Şahengi, Lale Cavanşir, Saleh Ataî ve Rıza Gafari gibi isimler yer almaktadır. Özellikle Said Muğanlı'nın şiirlerinde dile getirilen "Bütün Azerbaycan" ülküsü ile "tek Azerbaycan dili" ideali, onun şiirsel söylemini şekillendiren temel tematik ve biçimsel unsurlar arasında yer almaktadır (Məmmədova, 2023, s. 175). Güney Azerbaycan edebiyatında da klasik ananeyi yaşatan Masume Elkızı, Hosrov Barışan, Ali Taşkın, Adalet Duman, Eldar Muğanlı, Behruz Devletâbâdî, Mir Cemal vd. şairler vardır (Musalı, 2023, s. 779).

Güney Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesinin uzun yıllar boyunca yasaklanması, eğitim dilinin Farsça olması gibi etkenler, dil ve edebiyat alanında önemli olumsuzluklara yol açmış, özellikle yazı dilinin gelişimini ciddi biçimde sekteye uğratmıştır. Her ne kadar Şehriyar, Sehend, Sahir, Samed Behrengi, Sönmez, Savalan, Hüseyin Nitqi, Ali Nazmi Oktay gibi klasik söz ustalarının; H.R.Seher, N.Menzuri, A.Daşkın, S.Muğanlı, A.S.Alov, C. Bozorgemin, N. Ezhari, A. Selami, H. Karaçay, M. Haray, H. Şahbazi, M. Azizpur, Ü. Ucqar, E. Böyükvend, G. Caferi, A. Ahmedoğlu ve H. Babakişizade gibi çağdaş şair ve araştırmacıların edebî faaliyetleri önemli bir birikim oluşturmuş olsa da, Güney Azerbaycan'da ortak ve standart bir edebî dilin tam anlamıyla teşekkül ettiğini söylemek zordur. (Fuad, 2023, s. 15). Bu bağlamda, pek çok edebî şahsiyetin konuşma dili ile edebî dili

birbirinden ayırma gereğini dikkate almaması, eserlerini ağızlara, şivelere veya bireysel söyleyiş biçimlerine göre kaleme almaya devam etmeleri, dil birliğinin sağlanmasında önemli bir engel teşkil etmektedir. Resul Gadiri de bu eğilim içerisinde değerlendirilebilecek aydınlardan biridir (Fuad, 2023, s. 15). Onun, bir entelektüel olarak, halkın kaderini belirleyen temel meselelerin çözümüne yönelik katkıları, özellikle de Azerbaycan Türkçesinin gelişimi ve Güney Azerbaycan'da edebî dilin oluşumu doğrultusunda gösterdiği çabalar dikkate değerdir.

Azerbaycan edebiyatı, Güney Azerbaycan'daki halkın bölgesel kimliğini yansıtır ve bu kimliği dış dünyaya tanıtır. İran'daki Azerbaycanlılar, bu edebiyatla kendi kültürlerine sahip çıkmakta, dilsel kimliklerini ve toplumsal değerlerini yaşatmaktadırlar. Edebiyat, bölgesel kimliğin korunmasında önemli bir rol oynar ve bu kimlik, İran'da yaşayan Türk nüfusunun kültürel varlıklarını ifade etmek için vazgeçilmez bir araçtır.

İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri, çeşitli siyasi ve sosyal zorluklara uğramışlardır. Bu nedenle, İran'daki Azerbaycan edebiyatı, sosyal adalet, özgürlük ve haklar gibi toplumsal meseleleri işleyerek halkın karşılaştığı güçlükleri dile getirir. Bu edebiyat, sadece sanatla ilgili değil, aynı zamanda sosyal mücadeleyle ilgili derin bir anlam taşır. Yazınsal eserler, bu mücadeleyi ve halkın yaşadığı zorlukları anlatan önemli birer tarihsel belge niteliğindedir.

Güney Azerbaycan Edebiyatının Türkiye’de Araştırılması Üzerine

İran'daki Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan akademik çalışmalar arasında Yavuz Akpınar (1977; 1994), Ali Kafkasyalı (2002; 2006), Bilgehan Atsız Gökdağ (2004, 2016), Bahadır Gücüyeter (2009), Dursun Yıldırım (2002), Enver Uzun (2002), Nabi Azeroğlu (2013) vd. araştırmacıların önemli katkıları vardır. Bu akademisyenler, Güney Azerbaycan edebiyatını ele alan araştırmalarıyla alanın gelişmesine katkı sağlamış ve özellikle İran'daki Azerbaycan Türkçesiyle yazan şairlerin edebî mirasını daha geniş bir akademik çerçevede ele almışlardır. Bu akademik çalışmalar, Güney Azerbaycan edebiyatının daha geniş bir perspektiften incelenmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bu edebiyatın Türkiye’deki akademik çevrelerde tanınmasına da katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Güney Azerbaycan edebiyatı hâlâ Kuzey Azerbaycan edebiyatına kıyasla daha az araştırılan bir alan olarak kalmakta ve bu alandaki akademik çalışmaların sayısının artırılması gerekmektedir.

Yaptığımız araştırmalar sonucunda, İran'daki Türk edebiyatının, diğer bir ifadeyle Güney Azerbaycan edebiyatının, genellikle önce Azerbaycan Cumhuriyeti’nde, ardından ise Türkiye’de tanınmaya başlandığı tespit edilmiştir. Bu sürecin işleyişinde ve söz konusu edebiyatın Türkiye’de tanınmasında etkili olan başlıca faktörler arasında sempozyumlar, sosyal medya ve üniversiteler gibi çeşitli platformlar yer almaktadır. Özellikle konferans, çalıştay, seminer ve sempozyum gibi akademik etkinlikler, İran’daki Azerbaycanlı şair ve yazarların tanıtımında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu etkinlikler aracılığıyla Türkiye'deki akademik çevrelere İran’daki edebî faaliyetler hakkında bilgi sunulmakta; İran’dan gelen katılımcılar, çağdaş Azerbaycan şair ve yazarlarını tanıtarak bu isimlerin eserlerine yönelik farkındalık oluşturmaktadır. Böylece bu tür etkinlikler, Güney Azerbaycan edebiyatının akademik düzeyde daha geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

Sosyal medya ve çevrimiçi platformlar da (www.anjomaneardabil.blogfa.com, www.yazaraz.blogfa.com, www.shaerazarbaijan.blogfa.com/cat-1.aspx, www.tonqal.blogfa.com, www.ishiqsoy.blogfa.com, www.lacinderdigi.blogfa.com, www.modernpoem.blogfa.com vd.) edebiyatın tanınmasında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Fuad, 2023 6 yanvar, s. 13). Dijital mecralar sayesinde, Güney Azerbaycan edebiyatına dair eserler ve yazarlar hakkında hızlı bir şekilde bilgi paylaşılmakta ve bu bilgiler geniş bir okur kitlesine ulaşmaktadır. Çevrimiçi platformlar, İran’daki edebiyatı Türkiye'deki okurlara tanıtmada konusunda etkili bir mecra haline gelmiştir.

Ayrıca Türkiye’deki üniversitelerde görev yapan Güney Azerbaycan Türkleri, İran’daki Türk edebiyatının öğretilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Dil ve kültür taşıyıcısı olan bu akademisyenler hem öğretim hem de araştırma faaliyetleriyle Güney Azerbaycan edebiyatına dair derinlemesine bilgi aktarımı yapmaktadırlar. Aynı zamanda, bu akademik katkılar Güney Azerbaycan edebiyatıyla ilgili tez yazımına da zemin hazırlamaktadır. Bu tezler, konuya ilgi duyan diğer araştırmacıların ve öğrencilerin de bu alanda çalışmalar yapmalarına öncülük etmektedir.

YÖK Tez platformunda yapılan incelemeler sonucunda, İran’dan gelen yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin, Güney Azerbaycan edebiyatı örneklerinin Türkiye’de tanınmasına önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bu öğrenciler, kendi ülkelerindeki edebî eserleri Türkiye’deki akademik çevrelere tanıtarak İran’daki Azerbaycan edebiyatının uluslararası düzeyde bilinirliğini artırmaktadır. Bu durum, bir yandan Türkiye’deki akademik çalışmaların çeşitlenmesine katkı sağlarken, diğer yandan İran’da üretilen Azerbaycan edebiyatının daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasına olanak tanımaktadır.

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırmalar sonucunda, İran’daki Türk edebiyatı ya da Güney Azerbaycan edebiyatının Türkiye’de tanınırlığında birden çok faktörün etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle İran’dan gelen ve Azerbaycan Türkü olan akademisyenler, konferanslar, sempozyumlar, dijital mecralar ile yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çalışmaları, bu

edebiyatın Türkiye'deki akademik ve entelektüel çevrelerde tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Söz konusu unsurlar bir araya geldiğinde, İran'daki Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de daha fazla tanınmasına katkı sağlamakta; bu alanda yürütülen akademik çalışmaların çeşitlenmesine ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır.

İran'daki çağdaş Azerbaycan edebiyatının, Kuzey Azerbaycan edebiyatına göre gölgede kalmasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bu durum, yalnızca edebî üretimle ilgili değil, aynı zamanda tarihsel, siyasi ve kültürel faktörlerle de yakından ilişkilidir. Kuzey Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin etkisi altında olduğunda bile edebiyatını daha geniş bir okur kitlesine ulaştırarak önemli bir gelişim kaydetmiştir. Buna karşın, Güney Azerbaycan edebiyatı, İran'daki siyasi baskılar ve kültürel izolasyon nedeniyle daha sınırlı bir çerçevede kalmış ve dışa açılma imkânı bulamamıştır (Məmmədova, 2023, s. 194). İran'daki Azerbaycanlı şair ve yazarlara yönelik tarihsel olarak uygulanan siyasi baskılar, edebî üretim üzerinde büyük bir etki oluşturmuştur. Ancak İran'daki Azerbaycanlı yazarlar genellikle baskılarla ve sansürle karşılaşmış, bu da edebiyatın daha az tanınmasına neden olmuştur. Örneğin, Pehleviler döneminde özellikle dil, kimlik ve kültür üzerine yazan şair ve yazarların eserleri, rejim tarafından sansürlenmiştir.

Kuzey Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bağımsız bir devlet olarak dünya çapında tanınmaya başlamış ve bu durum Azerbaycan kültürünün ve edebiyatının daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Kuzey Azerbaycan'daki edebiyat hem Batı hem de Türk dünyası ile daha yakın ilişkiler kurabilmiş, uluslararası anlamda tanınan pek çok yazar ve şair ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, Güney Azerbaycan edebiyatı, daha izole bir şekilde, İran'daki Azerbaycan toplumu içinde sınırlı kalmıştır. Dışa dönük tanıtım eksikliği, bu edebiyatın uluslararası düzeyde daha fazla tanınmasını engellemiştir (Sultanlı, 2017, s. 14).

Güney Azerbaycan edebiyatı, Kuzey Azerbaycan edebiyatına kıyasla tarihsel, siyasi, kültürel ve kurumsal engeller nedeniyle daha az tanınmış ve gelişim açısından sınırlı bir alanda kalmıştır. Öncelikle, İran İslam Cumhuriyeti'nin uyguladığı dil ve kültür politikaları, Azerbaycan Türkçesinin gelişimini engellemiş, bu da Güney Azerbaycanlı yazarların eserlerinin daha geniş bir kitleye ulaşmasını zorlaştırmıştır. İran'da Azerbaycan Türkçesinin resmi statüsü bulunmamakta, anadilde eğitim yasaklanmakta ve edebî faaliyetler sıkça sansürlenmektedir. Bu durum, yazınsal üretimi hem nicelik hem de nitelik açısından daraltmış ve Güney Azerbaycan edebiyatını kültürel anlamda baskılar altında bırakmıştır. Buna karşın, Kuzey Azerbaycan edebiyatı, Sovyetler dönemi boyunca desteklenen kurumsal yapılar ve devlet politikaları sayesinde önemli bir gelişim göstermiştir. Bağımsızlık sonrası ise bu edebiyat, daha özgür bir alanda varlık gösterebilmiş ve uluslararası düzeyde tanıtım fırsatları bulmuştur. Güney Azerbaycan'daki edebiyat ise, uluslararası düzeyde tanıtım imkânları bulamamış ve genellikle içe dönük bir gelişim göstermiştir.

Güney Azerbaycan edebiyatının bir diğer önemli özelliği, dilin henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamış olmasıdır. Güney Azerbaycan'da her birey, kendi konuştuğu şekilde yazmakta ve bu durum edebî dilin standartlaşmamasına yol açmaktadır. Yazarlar ve şairler, bölgesel aksanlarına ve dil özelliklerine göre yazılar yazmakta, bu da dilin birleşik ve kurumsal bir yapıda gelişmesini engellemektedir. Oysa Kuzey Azerbaycan'da edebiyatın desteklendiği akademik kurumlar, çeviri projeleri ve dilin standartlaşması gibi yapılar sayesinde edebî dil daha güçlü bir şekilde gelişmiştir.

Kuzey Azerbaycan'da edebiyatın desteklendiği akademik kurumlar, edebiyat festivalleri ve çeviri projeleri gibi yapılar mevcutken, Güney Azerbaycan'da bu tür faaliyetler sınırlıdır ve çoğu zaman yasaklanmaktadır. Ayrıca, Güney Azerbaycan edebiyatı, siyasi kimlik mücadelesi ile iç içe geçmiş durumda olup, bazen edebiyatın sanatsal yönü geride kalmakta ve daha çok bir kimlik mücadelesi aracı olarak kullanılmaktadır. Bu durum, edebiyatın sanatsal ve estetik değerlerinden ziyade siyasi bir anlam taşımasına neden olmuştur.

Son yıllarda, Güney Azerbaycan'ın tarihi, sorunları, edebiyatının tanıtımı ve yaygınlaştırılması adına Azerbaycan'da gerçekleştirilen çeşitli akademik çalışmalar ve kültürel etkinlikler, bu edebiyatın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlamaktadır. 2010 yılında "Ş.M. Hiyabani Hareketi – 90" başlıklı bilimsel bir konferans gerçekleştirilmiş; aynı yıl Güney Azerbaycan Milli Azadlık Cebhesi (GAMAC) tarafından Urmiye Gölü'nün korunmasına yönelik olarak "Urmi Gölünü Hilas" projesi kapsamında sempozyum organize edilmiştir. Bu çerçevede, 2013 yılında "Urmi Gölü – Azerbaycan'ın Yarısı" başlıklı bir etkinlik düzenlenerek çevresel sorunlara dikkat çekilmiştir. 2015 yılında "21 Azer – 70" başlıklı sempozyum gerçekleştirilmiş; devamında, 7 Kasım 2023 tarihinde Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsünün organizasyonu ile "Folklor ve Manevi Bütövlük: Güney Azerbaycan'ın Folklor İrsi" konulu ulusal sempozyum düzenlenmiştir. Ayrıca, 2005 yılında "Meşrute İnkılabı – 100" başlıklı uluslararası bir bilimsel toplantı tertip edilmiştir.

Tüm bu etkinliklerin yanı sıra, Güney Azerbaycan'ın güncel durumu, edebiyatı ve kültürel mirası üzerine çok sayıda kitap, inceleme ve antoloji yayımlanmıştır (Abışov, 2023; Abışov, 2023; Əliyeva, 2024; Fuad, 2016; Hacıyeva, 2017; Məmmədli, 2015; Şahaliyeva, 2019; Türk, 2017). Söz konusu çalışmalar, yalnızca Güney Azerbaycan'ın tarihsel-kültürel kimliğinin korunması ve akademik bağlamda tanıtılması açısından değil, aynı zamanda bu alandaki kaynakların sistemli biçimde erişilebilir kılınması

açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede yayımlanan çalışmalar, Güney Azerbaycan Bibliyografyası başlıklı kapsamlı kaynakta toplanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Güney Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan edebiyatının ayrılmaz bir parçası olup Sovyetler Birliği döneminde de akademik ilgi görmüş ve özellikle son yıllarda bu alandaki çalışmalar artmıştır. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi bünyesinde, Edebiyat Enstitüsünde “Güney Azerbaycan Edebiyatı Bölümü” (URL 6), Şarkiyat Enstitüsünde ise “Güney Azerbaycan Bölümü” (URL 5), Folklor Enstitüsünde “Güney Azerbaycan Folkloru Bölümü” faaliyet göstermektedir. Son dönemde Azerbaycan'da Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine önemli akademik çalışmalar yürüten araştırmacılar arasında Esmira Fuad (2016 a; 2016 b), Pervane Memmedli (2015a; 2015b; 2015c; 2021), Vagif Sultanlı (2017), Yegane Hacıyeva (2017), Vügar Ahmed (2014; 2018), Metanet Şahaliyeva (2019), Metanet Maşallahgızı (2023) ve Gendab Aliyeva (2024) yer almaktadır. Bu akademisyenler, Güney Azerbaycan'ın edebî mirası, edebî ekolleri ve çağdaş edebî süreçleri üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarla alana önemli katkılar sunmaktadır.

Güney Azerbaycan edebiyatının daha fazla tanınması ve güçlenmesi için, öncelikle Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türk Dünyası'nın bu alana sahip çıkması büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin kültürel ve edebî mirasını resmi düzeyde sahiplenmelidir. Diplomatik platformlarda, Güney Azerbaycan'ın kültürel haklarını savunarak bu bölgedeki Türk kültürünün daha geniş kitlelere tanıtılmasına öncülük edebilir. Uluslararası organizasyonlar ve kültürel kurumlar aracılığıyla, Güney Azerbaycan edebiyatı ve kültürü daha geniş bir alanda tanıtılabilir. Ayrıca, uluslararası kitap fuarlarında ve diğer kültürel etkinliklerde Güney Azerbaycanlı yazar ve şairlerini tanıtmak için platformlar oluşturulabilir. Böylece, Güney Azerbaycan'ın edebiyatı dünya çapında daha görünür hâle getirilebilir. Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Azerbaycanlı genç yazarlara ve şairlere burslar sağlayarak onların eğitimi ve eser üretimini teşvik edebilir. Bu, söz konusu alanda eserlerin yazılmasına ve yayılmasına katkı sağlar. Genel olarak, Türk dünyası, Azerbaycan Cumhuriyeti ile birlikte Güney Azerbaycan edebiyatının gelişmesine katkı sağlamalıdır. Bu, kültürel bir dayanışma ve tarihsel bir sorumluluk olarak görülmelidir. Türk Devletleri Teşkilatı, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Türk Akademisi ve Türksoy gibi kurumlar, bu alanda şu adımları atabilir:

Ortak Akademik Projeler: Bu projelerde, Güney Azerbaycan şair ve yazarlarının eserleri üzerine yapılan çalışmaların sonuçları uluslararası düzeyde paylaşılabılır. Bu bağlamda “Çağdaş Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi”nin hazırlanması son derece önemlidir.

Çeviri Projeleri: Güney Azerbaycan edebiyatını Türkçeye çevirmek için çeviri projeleri başlatabilir. Bu çeviriler, hem güneyli yazarların eserlerinin Türk okuyucularıyla buluşmasını sağlayacak hem de ortak bir edebiyat bilinci yaratılmasına olanak tanıyacaktır.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümleri: Türkiye'deki bu bölümlerin müfredatında Güney Azerbaycan edebiyatına daha geniş yer ayrılabilir. Ayrıca Türk dünyası genelinde Güney Azerbaycanlı yazarların edebî faaliyetleri üzerine seminerler ve konferanslar düzenlenebilir.

Güney Azerbaycan edebiyatının gelişmesi ve daha geniş bir kitleye ulaşması, yalnızca Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türk Dünyası'nın desteğiyle mümkün olacaktır. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türk Dünyası, kültürel dayanışma sağlayarak bu edebiyatın karşılaştığı baskılardan kurtulmasına yardımcı olmalıdır. Bu sürecin başarılı olabilmesi için akademik, kültürel ve diplomatik iş birlikleri büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türk Dünyası tarafından sahiplenilen bu kültürel miras, İran'da sıkışmış durumda olan Güney Azerbaycan yazar ve şairlerinin eserlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanıyacaktır.

Güney Azerbaycan Edebiyatının Türkiye’de Eğitimi Neden Gerekli?

Güney Azerbaycan edebiyatı, Azerbaycan Türkçesinin zengin söz varlığını, üslup özelliklerini ve tarihî gelişimini anlamada önemli bir kaynaktır. Türkiye’deki Türkoloji bölümlerinde Azerbaycan Türkçesinin öğretilmesi bağlamında, Güney Azerbaycan edebiyatı, dilin farklı lehçe ve ağızlarını tanımak için değerli bir araçtır. Ayrıca, tarihî ve edebî sürekliliğin anlaşılması açısından eğitim büyük önem taşır. Güney Azerbaycan, tarih boyunca Türk devletlerinin önemli bir parçası olmuştur ve bu bölgedeki edebiyatın öğretilmesi, Türk tarihinin farklı coğrafyalardaki yansımalarını anlamaya yardımcı olur. Tarihsel miras üzerine şekillenen Güney Azerbaycan edebiyatı, Türk edebiyatının farklı dönemlerindeki değişim ve dönüşümleri anlamada kritik bir rol oynar. Güney Azerbaycan edebiyatının eğitimi, Türk dünyası için ortak bir akademik perspektifin geliştirilmesi açısından da önemlidir. Türkiye’de bu edebiyatın akademik düzeyde ele alınması, Türk dünyasında edebiyat araştırmalarını genişletmek ve çeşitlendirmek için değerlidir. Türk dünyası edebiyatları derslerine Güney Azerbaycan edebiyatının eklenmesi, öğrencilerin farklı Türk edebiyatlarını bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesini sağlar.

Güney Azerbaycan edebiyatının Türkiye’de eğitimi, Türk dünyasının kültürel ve edebî bütünlüğü açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu eğitim, Türk dünyasıyla kültürel bağları güçlendirir ve Türk edebiyatının Safevîler, Kaçarlar ve çağdaş dönemlerdeki gelişimini anlamaya katkı sağlar. Ayrıca, özgürlük, kimlik ve kültürel haklar gibi önemli temaları işleyen bu edebî miras, Türk dünyası edebiyat araştırmalarını genişletir ve disiplinler arası çalışmalara olanak tanır. Güney Azerbaycan edebiyatı, Türk dünyasının ortak edebî mirasının bir parçasıdır ve Türkiye’de öğretilmesi, kültürel bağların güçlenmesine katkı sağlar. Türkiye’nin Türk dünyası ile artan akademik ve kültürel iş birlikleri doğrultusunda, Güney Azerbaycan edebiyatının müfredata dâhil edilmesi kültürel bütünleşmeyi destekleyecektir.

Türkiye’de Güney Azerbaycan edebiyatı ile ilgili mevcut akademik boşluğun ve ÇTLE bölümleri müfredatındaki eksikliğin giderilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Şu anda Türkiye’de Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan akademik çalışmalar sınırlıdır ve bu edebiyatın müfredata dâhil edilmesi, bu eksikliğin giderilmesine yardımcı olabilir. Türkoloji ve edebiyat bölümlerinde Güney Azerbaycan edebiyatının müfredatta yer alması hem akademik ilgiyi artıracak hem de öğrencilerin bu alanda uzmanlaşmasına olanak tanıyacaktır. Bu gerekçeler doğrultusunda, Türkiye’de Güney Azerbaycan edebiyatının eğitimi hem akademik hem de kültürel açıdan büyük bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de Güney Azerbaycan Edebiyatının Eğitimi

Türkiye’deki üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okutulan “Çağdaş Türk Lehçeleri ve Çağdaş Türk Edebiyatları” derslerinde Azerbaycan Türkçesine ayrılan süre genellikle iki hafta ile sınırlıdır. Buna rağmen, 20. yüzyılın 1930’lu yıllarından itibaren Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde hazırlanan bitirme tezlerinde, ilerleyen dönemlerde ise yüksek lisans ve doktora tezlerinde Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatına ilişkin konular incelenmiştir.

1992 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığının kararıyla Gazi Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Muğla Üniversitesi bünyesinde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümleri kurulmuştur (Ercilasun, 2007, s. 24). Bu bölümlerin açılması, Türk dünyasına yönelik akademik çalışmaların kurumsallaşması açısından önemli bir adım olmuştur (Musalı, 2019, s. 272). ÇTLE bölümlerinin temel amacı, Türkiye dışındaki Türk topluluklarının dilleri, edebiyatları ve kültürel mirasları üzerine bilimsel araştırmalar yapmak ve bu alanlarda uzmanlar yetiştirmektir. Bölüm kapsamında, Azerbaycan Türkçesinin yanı sıra Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Tatar ve diğer çağdaş Türk lehçeleri ile bu toplulukların edebiyatları ele alınmaktadır. Böylece Türk dünyasının ortak edebî ve kültürel mirasını tanıtmak, karşılaştırmalı çalışmalar yapmak ve Türk dili ile edebiyatının gelişim sürecini bütüncül bir şekilde değerlendirmek mümkün hâle gelmiştir.

1992 yılında Türkiye’de ÇTLE bölümleri kurulduğunda, bu alanda uzmanlaşmış akademik kadro eksikliği yaşanıyordu. Bu nedenle, ÇTLE bölümlerine atanan öğretim üyelerinin büyük çoğunluğu, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü mezunlarından seçilmişti (Musalı, 2021, s. 269). İlk yıllarda, akademik kadro konusunda yetersizlik söz konusu oldu. Bunun temel nedeni, o dönemde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okuyan öğrencilerin eğitim süreleri boyunca, Türk lehçeleri ve edebiyatlarına yalnızca 1-2 hafta gibi kısa bir süreyle ve yüzeysel bir şekilde yer verilmesiydi. Ayrıca, dönemin siyasi koşulları da akademik iş birliklerini sınırlayan önemli bir faktördü. Türkiye ile Sovyetler Birliği’ne dâhil olan Türk halkları arasındaki sınırların yaklaşık 70 yıl boyunca kapalı olması, akademik değişim ve iş birliği imkânlarını ya tamamen ortadan kaldırmış ya da son derece kısıtlamıştır. Bu sorunu aşmak amacıyla Yükseköğretim Kurulu, Türk lehçeleri ve edebiyatlarının eğitimini güçlendirmek için Türk dünyasından dil ve kültür taşıyıcıları olan akademisyenleri Türkiye’ye davet etme yoluna gitmiştir. Bu çerçevede Azerbaycan Cumhuriyeti’nden önemli sayıda akademisyen davet edilmiş ve ÇTLE bölümlerinde görev almaları sağlanmıştır. Ancak Güney Azerbaycan’dan olan akademisyenlerin bu sürece dâhil edilmesi son derece sınırlı kalmış ve ÇTLE bölümlerinde görev alan Güney Azerbaycan kökenli akademisyen sayısı oldukça düşük olmuştur. Bu durum, Güney Azerbaycan edebiyatı ve lehçeleri üzerine akademik çalışmaların yeterince gelişmemesine sebebiyet vermiştir. ÇTLE bölümlerinin açılması, Türkiye’de Türkoloji çalışmalarının kapsamını genişletmiş, özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlık kazanan Türk cumhuriyetleri ile akademik iş birliklerini artırmıştır. Bunun sonucunda Türkiye’de ÇTLE alanında yüksek lisans ve doktora programları açılmış, çeşitli üniversitelerde Türk dünyası üzerine araştırmalar yapılmış ve bu alanda uzman akademisyenler yetişmiştir.

ÇTLE bölümleri, ilerleyen yıllarda Türkiye’nin farklı üniversitelerinde de açılarak faaliyetlerini genişletmiştir. Bu bağlamda, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ardahan Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Kırklareli Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Nevşehir Üniversitesi, Niğde Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Uşak Üniversitesi ve Bartın Üniversitesi bünyesinde de ÇTLE bölümleri faaliyete başlamıştır. Şu anda YÖK Atlas veri tabanına kayıtlı olup Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümleri aşağıda listelenmiştir (URL 2).

Tablo 1. Türkiye’deki Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümleri

yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10037	
 Üniversitelerimiz Program Atlası - Tercih Sihirbazı - Mezun Başarı Atlası - Net Sihirbazı - Meslek Atlası - Tercih Listem Ara Q	
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Programı Bulunan Tüm Üniversiteler	
DICLE ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Sezal Karakoç Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
FIRAT ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi)	DEVLET
NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi)	DEVLET
UŞAK ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi)	DEVLET
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Fen-Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
ANKARA ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi)	DEVLET
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan Bilimleri ve Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
BARTIN ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi)	DEVLET
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Fen-Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Fen-Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi)	DEVLET
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ (4 Yıllık) (Edebiyat Fakültesi)	DEVLET
HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZA... (Edebiyat Fakültesi)	YURT DIŞI

Bu bölümlerin açılmasıyla birlikte, Türkiye’de Türkoloji çalışmalarının kapsamı genişlemiş, Türk dünyasına yönelik akademik araştırmalar ivme kazanmıştır. ÇTLE bölümleri, yalnızca Türkiye’deki akademik araştırmalara katkı sağlamakla kalmayarak aynı zamanda Türk dünyasındaki farklı lehçeler ve edebiyatlar üzerine uzmanlaşmış akademisyenler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra Kars Kafkas Üniversitesi’nde Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatı eğitimi veren bağımsız bir Lisans Programı, 2005-2006 eğitim-öğretim yılında açılmıştır. Bu program, özellikle Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatına odaklanarak öğrencilerin bu alanda derinlemesine bilgi edinmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Kafkas Üniversitesi’nin Azerbaycan’a coğrafi yakınlığı, bu programın gelişiminde önemli bir avantaj sağlamakta ve Türkiye ile Azerbaycan arasındaki akademik iş birliklerini pekiştirmektedir. Bu gelişmeler, Türkiye’de ÇTLE alanındaki akademik yapılanmanın giderek güçlendiğini ve Türk dünyasına yönelik bilimsel çalışmaların daha kurumsal bir zemine oturduğunu göstermektedir.

ÇTLE bölümleri, genellikle beş ana bilim dalı üzerinden yapılandırılmaktadır. Bu ana bilim dallarından biri olan Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ana bilim dalı, Azerbaycan, Türkmen, Gagavuz, Halaç ve Horasan Oğuz lehçelerini, edebiyatlarını, tarihlerini ve kültürlerini kapsamlı bir şekilde öğretmektedir. İlgili bölümlerin müfredatları, her bir lehçeye özel olarak ses bilgisi, şekil bilgisi, konuşma ve çeviri becerileri, yazılı anlatım gibi dilbilimsel derslerle birlikte, edebiyat tarihi, sözlü ve yazılı edebiyat, modern edebiyat durumu, siyasi ve kültürel tarih gibi alan dersleriyle desteklenmektedir. Bu disiplinler arası yaklaşım, öğrencilere gelişmiş dilbilimsel beceriler ve derinlemesine kültürel bir anlayış kazandırmayı amaçlamaktadır. Üniversitelerin ÇTLE Bölümü müfredatında, Güney-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı kapsamında “Azerbaycan Türkçesi” zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Ancak bu dersin öğretim süresi üniversiteler arasında farklılık göstermektedir. Bazı programlarda (Ankara ve Hacı Bayram Veli Üniversitesi) Azerbaycan Türkçesi dört dönem boyunca okutularak öğrencilerin bu lehçede ileri düzeyde yetkinlik kazanması amaçlanırken, bazı programlarda yalnızca bir dönem ile sınırlı tutulmaktadır. Bu farklılığın temel nedenleri arasında üniversitelerin akademik politikaları, müfredat yapıları, ders kredilendirme sistemleri ve akademik kadro olanakları yer almaktadır. Azerbaycan Türkçesinin dört dönem boyunca okutulduğu programlarda, öğrencilerin bu lehçeyi fonetik, morfolojik, sentaktik ve semantik düzeyde ayrıntılı bir şekilde öğrenmeleri sağlanmaktadır. Ayrıca edebî metin analizi, aktarma uygulamaları ve karşılaştırmalı dil çalışmaları gibi konular da müfredata dâhil edilmektedir. Buna karşılık, yalnızca bir dönemle sınırlı olan programlarda Azerbaycan Türkçesi daha çok giriş düzeyinde ele alınmakta ve temel gramer yapıları, kelime bilgisi ve okuma-anlama becerilerine odaklanılmaktadır. Bu durum, öğrencilerin Azerbaycan Türkçesi üzerindeki akademik yetkinliklerini doğrudan etkilemektedir. Uzun vadeli programlarda öğrencilerin bu lehçeyi ileri düzeyde öğrenerek edebî ve akademik metinleri yorumlamaları mümkün olurken sınırlı süreli programlarda dilin sadece temel unsurlarını kavrama imkânı bulmaktadırlar. Bu nedenle, Azerbaycan Türkçesinin öğretim süresi ve kapsamı, ilgili üniversitenin bilimsel önceliklerine, akademik kadrosunun uzmanlık alanlarına ve müfredatındaki ders

yüküne bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Bunun yanı sıra, bazı üniversitelerin müfredatında seçmeli dersler kapsamında “Azerbaycan Halk Edebiyatı” ve “Modern Azerbaycan Edebiyatı” dersleri de yer almaktadır. Ayrıca bazı üniversitelerde “Azerbaycan Türkçesi Metin Aktarma I, II, III” ile “Azerbaycan Türkçesi Sözlü ve Yazılı Anlatım” dersleri de seçmeli olarak sunulmaktadır (Musalı, 2021, s.269). Belirtilen dersler, öğrencilerin Azerbaycan edebiyatı ve dil yapısı konularında daha derinlemesine bilgi edinmelerini amaçlamaktadır. Azerbaycan Halk Edebiyatı, destan, halk hikâyeleri, atasözleri, bilmeceler ve âşık edebiyatı gibi sözlü gelenek unsurlarını ele alırken, Modern Azerbaycan Edebiyatı, 19. yüzyıldan günümüze kadar olan edebî gelişmeleri, önemli yazar ve şairleri, edebî akımları ve metin analizlerini kapsamaktadır.

“Azerbaycan Türkçesi Metin Aktarma I, II, III” dersleri, öğrencilere tarihî ve çağdaş metinleri anlamlandırma, çevrim içi ve çevrim dışı çeviri tekniklerini uygulama ve karşılaştırmalı metin analizleri yapma becerisi kazandırmayı hedefler. “Azerbaycan Türkçesi Sözlü ve Yazılı Anlatım” dersleri ise öğrencilerin bu lehçede konuşma, yazma, anlatım ve akademik sunum yapma yetkinliklerini geliştirmelerine yöneliktir. Bu derslerin müfredata dâhil edilmesi, Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatı alanında uzmanlaşmak isteyen öğrenciler için önemli bir akademik zemin oluşturmakta olup aynı zamanda Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında karşılaştırmalı çalışmalar yapma olanağı sağlamaktadır.

Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri Ana bilim Dalında okutulan Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı dersleri, öğrencilerin Azerbaycan Türkçesi üzerine sağlam bir temele sahip olmalarını hedefler. Ankara Üniversitesi ÇTLE Bölümü müfredatında Azerbaycan Türkçesi I, II, III, IV, V, VI ve Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı gibi dersler zorunlu dersler arasında yer alırken, “Azerbaycan Diyalektolojisi” ve “Azerbaycan Halk Edebiyatı” gibi dersler seçmeli olarak sunulmaktadır (URL 3). Hacı Bayram Veli Üniversitesi ÇTLE bölümü müfredatında yalnızca “Azerbaycan Türkçesi I” dersi zorunlu olup, diğer dersler seçmeli olarak sunulmaktadır. Bu seçmeli dersler arasında “Azerbaycan Türkçesi Ses Bilgisi”, “Azerbaycan Türkçesi Metin Aktarma I, II, III, IV”, “Azerbaycan Türkçesi Sözlü ve Yazılı Anlatım I, II”, “Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı I, II”, “Azerbaycan Halk Edebiyatı I, II” gibi dersler yer almaktadır (URL4). Öğrenciler, bu dersleri kendi ilgi ve uzmanlık alanlarına göre seçerek, daha derin bilgiler edinebilirler.

Bazı üniversitelerde “Azerbaycan Türkçesi” dersi zorunlu dersler listesindedir, “Azerbaycan Edebiyatı” dersi ise seçmelidir. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde Azerbaycan Edebiyatı dersinin seçmeli olması ve haftada yalnızca iki saatlik bir ders yüküyle işlenmesi, bu edebiyatın kapsamlı bir şekilde ele alınmasını ciddi biçimde sınırlandırmaktadır. Azerbaycan edebiyatı, yalnızca Kuzey Azerbaycan ile sınırlı olmayan, Güney Azerbaycan’daki edebî üretimi de içeren geniş bir alandır. Bu nedenle, her iki edebiyatın tek bir döneme sığdırılması öğrencilere yüzeysel bir bilgi aktarımından öteye geçememektedir.

Öncelikle, Azerbaycan Türk edebiyatı, tarihsel gelişimi boyunca klasik dönemden modern edebiyata uzanan köklü bir geleneğe sahiptir. 13. yüzyılda Hasanoğlu ile başlayan, 16. yüzyılda Fuzuli ile doruk noktasına ulaşan klasik şiir geleneği, 18. yüzyılda Molla Penah Vâkıf ve 19. yüzyılda Mirza Fethali Ahundov gibi isimlerle önemli dönüşümler geçirmiştir. 20. yüzyılda Sovyet dönemi edebiyatı, bağımsızlık sonrası edebî akımlar ve Güney Azerbaycan’daki toplumsal baskıların edebiyata yansımaları gibi konular, derinlemesine incelenmesi gereken meselelerdir. Ancak haftada yalnızca iki saat ayrılan bir ders kapsamında bu geniş tarihi sürecin anlamlı bir şekilde işlenmesi mümkün değildir. Bunun yanı sıra, edebiyat yalnızca bir metin okuma süreci değildir; tarihî, sosyal, siyasi ve kültürel bağlamlarıyla ele alınması gereken disiplinler arası bir alandır. Kuzey ve Güney Azerbaycan’daki edebî gelişmeler, özellikle Sovyet etkisi ve İran’daki siyasi baskılar göz önüne alındığında, farklı dinamiklere sahiptir. Öğrencilerin bu farklılıkları kavrayabilmesi için yeterli zaman ve akademik derinlik sağlanmalıdır. Ancak mevcut ders yükü, bu bağlamları detaylandırmaya izin vermediği gibi, öğrencilerin Azerbaycan edebiyatına yönelik ilgisini de yüzeysel ve geçici hale getirmektedir.

Kafkas Üniversitesi Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı Bölümünde, “İran Sahası Azerbaycan Edebiyatı” adlı iki saatlik seçmeli bir ders yer almaktadır. Bu ders kapsamında, Güney Azerbaycan edebiyatının tarihsel gelişimi, önemli yazar ve şairleri, edebî akımları ve bu edebiyatın sosyo-politik bağlamı ele alınmaktadır. Dersin içeriği, İran sınırları içinde gelişen Azerbaycan edebiyatının temel dinamiklerini ve Fars edebiyatı ile olan etkileşimini anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır (URL 1).

Türkiye’de faaliyet gösteren ÇTLE bölümlerinde verilen Azerbaycan edebiyatı derslerinde ağırlıklı olarak Kuzey Azerbaycan edebiyatına odaklanıldığı görülmektedir. Müfredatta özellikle 19. ve 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli temsilcileri ele alınmakta, Mirza Fethali Ahundov, Celil Memmedkuluzade, Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad, Samed Vurgun ve Bahtiyar Vahabzade gibi isimlere geniş yer verilmektedir. Bununla birlikte, Güney Azerbaycan edebiyatı genellikle daha sınırlı bir çerçevede ele alınmakta olup, müfredatta yalnızca Şehriyar, Sehend ve Samed Behrengî gibi belli başlı isimler üzerinden işlenmektedir. Bu durumun çeşitli akademik çalışmalarla da doğrulandığı görülmektedir. Türkiye’de yayımlanan tezler ve makaleler incelendiğinde, Kuzey Azerbaycan edebiyatına ilişkin araştırmaların sayıca daha fazla olduğu, Güney Azerbaycan

edebiyatının ise nispeten daha az incelendiği anlaşılmaktadır. Bunun temel nedenlerinden biri, Kuzey Azerbaycan edebiyatının resmî bir devlet desteğiyle kurumsallaşmış olması, Sovyet dönemi boyunca oluşturulan edebî mirasın arşivlere, ansiklopedik kaynaklara ve akademik çalışmalara daha fazla yansıtılmasıdır. Öte yandan, Güney Azerbaycan edebiyatı İran'da resmî olarak Azerbaycan Türkçesinde eğitim verilmemesi, eserlerin yayımlanmasının belirli kısıtlamalara tabi olması gibi nedenlerle daha az tanınmakta ve akademik dünyada daha az yer bulmaktadır (Hacıyeva, 2017, s. 138).

Ayrıca Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan araştırmaların sınırlı olmasının bir diğer nedeni, bu edebiyatın daha çok sözlü gelenekle ve yerel yayınlarla aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Güney Azerbaycanlı yazar ve şairlerin eserlerinin, özellikle Türkiye'deki akademik çevrelerce erişilebilirliği Kuzey Azerbaycan edebiyatına kıyasla daha kısıtlıdır. Bununla birlikte, Şehriyar'ın "Haydar Baba'ya Selam" adlı eseri gibi bazı metinler, Güney Azerbaycan edebiyatının en bilinen örnekleri arasında yer almakta ve derslerde işlenmektedir. Ancak bu tür eserlerin işlenme biçimi daha çok bireysel sanatçılar üzerinden şekillenmekte, Güney Azerbaycan edebiyatının genel dinamikleri ve tarihsel gelişimi üzerine sistematik bir eğitim verilmemektedir.

Güney Azerbaycan edebiyatının akademik alanda daha görünür kılınabilmesi için, ÇTLE bölümlerindeki "Azerbaycan Edebiyatı" ders müfredatının içerik bakımından zenginleştirilerek Güney Azerbaycan edebiyatına da yer verecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Mevcut müfredatta Azerbaycan edebiyatı genellikle Kuzey Azerbaycan merkezli ele alınmakta, Güney Azerbaycan edebiyatı ise sınırlı bir çerçevede incelenmektedir. Bu düzenlemeler yalnızca lisans düzeyinde değil, yüksek lisans ve doktora programlarının müfredatında da gerçekleştirilmelidir. Özellikle Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine uzmanlaşmak isteyen araştırmacılar için seçmeli dersler açılmalı, akademik kaynakların artırılması sağlanmalı ve bu alandaki bilimsel çalışmalara daha fazla destek verilmelidir.

Bu tür yapısal düzenlemeler gerçekleştirildiğinde, Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısında belirgin bir artış görülecektir. Konuyla ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı artacak, böylece Güney Azerbaycan edebiyatının uluslararası akademik literatürde daha fazla yer bulması mümkün olacaktır. Bu süreç hem Türkiye'de hem de uluslararası akademik çevrelerde Güney Azerbaycan edebiyatının daha sistemli bir şekilde ele alınmasını sağlayarak bu alandaki akademik eksikliği gidermeye katkıda bulunacaktır.

İran'daki Azerbaycan Edebiyatı ÇTLE Müfredatında Ne Şekilde Yer Almalıdır?

İran'daki Azerbaycan edebiyatının müfredatlara nasıl dâhil edilmesi gerektiği konusu, kimlik, tarih ve kültür açısından oldukça hassas bir mesele olup çeşitli faktörleri göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bu bağlamda birkaç olasılık ve öneri sunulabilir:

Müfredata "Güney Azerbaycan Edebiyatı" adında ayrı bir ders eklenmesi

Güney Azerbaycan, siyasi ve hukuki olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin bir parçasıdır ve ayrı bir devlet statüsüne sahip değildir. Uluslararası hukuk açısından İran'ın egemenliği altında bulunan bir bölge olduğu için, "Güney Azerbaycan" ibaresinin resmî bir ülke veya bölge adı olarak kullanılması, bazı diplomatik hassasiyetler doğurabilir. Ancak edebiyat, dil ve kültür alanında yapılan akademik çalışmalar bölgesel sınıflandırmalar çerçevesinde değerlendirildiğinden, bu isim altında bir ders açılması hukuken doğrudan bir sakınca oluşturmaz. Türkiye'de ve dünyada akademik müfredatlar bölgesel edebiyatları ele alırken, siyasi sınırlar yerine kültürel ve edebî bölgeler temel alınmaktadır. Bu yaklaşım, Güney Azerbaycan'ın kendine özgü dil ve kültürel kimliğini tanımak adına önemlidir. Ancak bu seçeneğin bazı riskleri de bulunmaktadır.

a. Ötekileşme Riski: Güney Azerbaycan edebiyatının ayrı bir başlık altında ele alınması, bölgesel ayrımcılığı teşvik edebilir ve Azerbaycan Edebiyatı kavramının birleştirici yerine ayrıştırıcı olmasına yol açabilir.

b. Kimlik Ayrımcılığı: "Güney Azerbaycan Edebiyatı" başlığı, bölgesel bir ayrım yaparak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde oluşan edebiyat ile İran'daki edebiyatı birbirinden ayırabilir. Bu ise her iki tarafın edebiyatını tam anlamıyla birleştirici bir çerçevede incelemeyi zorlaştırabilir.

Azerbaycan Edebiyatı" Dersleri İçerisinde İşlenmesi

Güney Azerbaycan edebiyatının Azerbaycan Edebiyatı dersi kapsamında öğretilmesi, daha kapsayıcı ve bütünleştirici bir yaklaşım sunar. Bu yöntem hem Güney hem de Kuzey Azerbaycan edebiyatını bir bütün olarak ele almayı sağlayarak kültürel bağların güçlendirilmesine katkı sağlar. Böylece, iki bölgenin edebiyatları arasında denge kurulabilir; her iki tarafın yazar ve şairlerine eşit derecede yer verilerek kimlik birliğinin pekiştirilmesi mümkün hâle gelir. Azerbaycan edebiyatının bütüncül olarak öğretilmesi, dilsel ve kültürel birliğin korunmasında da önemli rol oynar.

Ancak bu yaklaşımın uygulanmasında bazı zorluklar da bulunmaktadır. Her iki edebiyatın kapsamlı ve derinlemesine biçimde işlenmesi, mevcut ders saatleri açısından sınırlayıcı olabilir. Özellikle Azerbaycan Edebiyatı dersinin yalnızca bir dönem

ve haftada iki saatlik bir süreyle sınırlandırılması hem Kuzey hem de Güney Azerbaycan edebiyatlarını yeterince kapsamasını güçleştirmektedir. Bu nedenle, dersin iki dönem boyunca okutulması, her iki edebiyatın tarihsel, kültürel ve estetik yönleriyle daha ayrıntılı biçimde incelenmesine olanak tanır.

Güney Azerbaycan edebiyatının Azerbaycan Edebiyatı müfredatı içinde yer alması, bu edebiyatın zenginliğini ve tarihsel bağlarını görünür kılmak açısından önemlidir. Bu tutum, Azerbaycan halkının ortak kültürel kimliğini vurgulayarak birlik duygusunu ve toplumsal hoşgörüyü güçlendirecektir. Ayrıca, ötekileştirme riskini ortadan kaldırarak edebiyat eğitiminin eşitlikçi bir zeminde ilerlemesini sağlayacaktır. Sonuç olarak, her iki bölgenin edebiyatçılarının ortak bir kültürel mirasa sahip oldukları gerçeğine dikkat çekilmeli; bu mirasın birleştirici gücü öğrencilere aktarılmalıdır. “İran Sahası Azerbaycan Edebiyatı” başlığı altında Güney Azerbaycan Edebiyatının müfredata dâhil edilmesi akademik açıdan mümkündür.

ÇTLE Bölümlerinde “Azerbaycan Edebiyatı” Dersi İçin Müfredat Yapısı Önerisi

Dersin Temel Amacı ve İçeriği: “Azerbaycan Edebiyatı” dersi kapsamında Güney Azerbaycan Edebiyatı konusu, İran'daki Azerbaycan Türklerinin edebî mirasını anlamak, bu edebiyatın tarihsel, sosyo-kültürel bağlamını incelemek ve edebî üretiminin toplumsal mücadelesini kavramak amacıyla düzenlenmelidir. Bu dersin içeriği, Güney Azerbaycan Edebiyatının gelişimini, özgün yönlerini, yerel dinamiklerini, Farslaşmaya karşı direnişi ve Azerbaycan kimliğinin korunmasını ele almalıdır.

Dersin İçeriği ve Tematik Yapısı:

1. Tarihsel Bağlam:

19. yüzyılda Güney Azerbaycan'da edebî hareket. Farslaşma Süreci ve Asimilasyon: 20. yüzyıldan itibaren başlayan Farslaştırma hareketinin Azerbaycan Türkleri üzerindeki etkisi, dilin ve kültürün asimilasyonu. 20. yüzyılda İran'daki Azerbaycan Türklerinin kültürel direnişi ve modernleşme çabaları. Toplumda ve edebiyat dünyasında gerçekleşen dönüşüm.

İran İslam Cumhuriyeti Sonrası: Güney Azerbaycan'daki Türklerin kültürel mücadelesi, Azerbaycan Türklerinin dil ve kültür hakları için verdikleri siyasi mücadeleler ve edebiyatlarının politikleşmesi.

2. Edebiyat Türleri ve Temalar:

Şiir, Hikâye, Roman ve Tiyatro: Güney Azerbaycan edebiyatının gelişiminde öne çıkan türlerin incelenmesi. Edebiyatın farklı türlerdeki özgünlüğü.

Sosyal ve Kültürel Direniş: Farslaşmaya karşı verilen edebî direniş, sosyal adalet ve eşitlik temaları. Bu temalar çerçevesinde özgürlük mücadelesi ve kültürel kimlik arayışının edebî yansıması.

Dil ve Kimlik: Azerbaycan Türkçesinin korunması, dilin millî kimlikle olan bağı, edebiyatın bu sürece katkısı.

Modernleşme ve Batılılaşma Temaları: Güney Azerbaycan edebiyatında Batılılaşmaya dair yansımalar odaklanma, yerel ve evrensel değerlerin karşılaştırılması.

Edebiyat ve Siyasi Olaylar: Edebiyatın İran'daki siyasi hareketlerle ilişkisi, kültürel hafızanın korunmasında edebiyatın rolü, edebî eserlerdeki siyasi mesajlar.

3. Edebiyatın Toplumsal Rolü ve Etkisi:

Edebiyatın Direniş Aracı Olarak Kullanılması: İran'da Azerbaycan Türklerinin siyasi, kültürel ve toplumsal mücadelelerinde edebiyatın nasıl bir rol oynadığı. Edebiyatın halkı bilgilendirme, bilinçlendirme ve birlik oluşturma gücü.

Kültürel Hafıza ve Edebiyat: Güney Azerbaycan edebiyatının, kültürel kimliği, tarihsel hafızayı ve halkın değerlerini korumadaki rolü.

4. Uygulamalı Çalışmalar ve Yöntemler:

Metin Yorumlama: Güney Azerbaycanlı şairlerin ve yazarlarının eserleri üzerinden metin analizleri yapılması. Bu analizlerde, edebî unsurların yanı sıra, metinlerin içerdiği sosyal ve kültürel mesajlar da vurgulanmalıdır.

Aktarmalar: Güney Azerbaycan edebiyatı örneklerinden çevirilerin yapılması, öğrencilerin sadece dil bilgisi değil, aynı zamanda kültürel ve sosyo-politik bağlamı anlamalarına yardımcı olur. Çeviri yapmak, dilin günlük kullanım ile sınırlı olmayan daha derin anlam katmanlarını kavrayabilmek için önemli bir fırsattır. Özellikle edebî metinlerin çevrilmesi, öğrencilerin kültürel anlatımlar ve dilin incelikleri üzerine düşüncelerini gerektirir. Öğrenciler, bu metinleri çevirerek sadece dillerin yapısını değil, aynı zamanda farklı kültürel temaları ve sosyal sorunları da daha iyi kavrayabilirler. Güney Azerbaycan Edebiyatı, İran'daki Azerbaycan Türklerinin kimlik mücadelesi ve kültürel baskılar gibi önemli konuları işler. Çeviriler, bu tür sosyal ve politik temaların anlaşılmasına olanak tanır. Ders kapsamında yapılan çeviriler, öğrencilerin sosyo-politik bağlamda bilgi edinmelerine de yardımcı olabilir.

5. Edebî Dönemsel Çalışmalar: Güney Azerbaycan edebiyatı farklı dönemler çerçevesinde ele alınarak her dönemin edebî özelliklerinin ve toplumsal yansımalarının değerlendirilmesi. Edebî dönemsel çalışmalar, bir edebiyatın sadece kronolojik gelişimini değil, aynı zamanda toplumsal, politik ve kültürel bağlamdaki evrimini de gözler önüne serer. Güney

Azerbaycan edebiyatı da İran'daki sosyal ve politik değişiklikler ile paralel olarak farklı dönemlerde kendini şekillendirmiştir. Bu bağlamda, dönemsal çalışmalar her dönemde edebiyatın toplumsal ve kültürel işlevini daha iyi anlamamıza olanak tanır.

6. Dersin Metodolojisi: Dersin metodolojisi, edebî metinler üzerine derinlemesine çalışmanın yanı sıra, sosyo-politik bağlamı anlamak için çok disiplinli bir yaklaşım benimsemelidir. Bu bağlamda, edebiyatın toplumla ve tarihsel olaylarla olan ilişkisini kavrayacak şekilde disiplinler arası çalışmalara olanak sağlanmalıdır.

7. Tartışmalar: Öğrenciler, ders süresince Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılan çeşitli tartışmalara katılmalı ve bu edebiyatın sadece İran'da değil, Türk dünyasında da nasıl yankı uyandırdığı üzerine fikir alışverişinde bulunmalıdır.

8. Öğretim Materyalleri ve Kaynaklar:

Antolojiler, Edebiyat Tarihleri, Kaynak Kitaplar: Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine yapılacak bir dersin etkinliği ve verimliliği, kullanılan kaynak kitaplar, antolojiler ve edebiyat tarihleri gibi akademik materyallerle büyük ölçüde şekillenir. TURUZ sitesi, Güney Azerbaycan Edebiyatı üzerine yapılacak akademik çalışmalara ve araştırmalara büyük katkı sağlayan bir platformdur. Antolojiler, kaynak kitaplar ve edebiyat tarihleri gibi temel materyalleri sunarak, bu alandaki akademik çalışmalara erişim sağlayan TURUZ, çeşitli dönemler, toplumsal yansımalar ve dilsel özellikler hakkında derinlemesine bilgi edinmeye olanak tanır.

Akademik Makaleler: Güney Azerbaycan edebiyatının farklı yönlerini ele alan akademik makaleler, dergiler ve tezler.

Görsel ve İşitsel Materyaller: Edebiyatın toplum üzerindeki etkisini, belgeseller ve videolarla desteklemek. Özellikle, edebiyatın sosyal hareketler üzerindeki rolünü anlatan materyaller.

9. Dersin Değerlendirilmesi:

Araştırma Projeleri: Öğrenciler, bir dönem boyunca belirli bir yazar veya tema üzerine araştırma yaparak, edebiyatın toplumsal ve kültürel işlevi üzerine kendi analizlerini sunmalıdır.

Güney Azerbaycan Edebiyatı dersi, sadece edebî metinlerin incelenmesinin ötesine geçmeli, bu edebiyatın toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Edebiyatın bir kimlik inşası ve direniş aracı olarak işlevini anlamak, öğrencilerin hem bu edebiyatı hem de ilgili coğrafyayı derinlemesine kavramalarını sağlar. Bu nedenle, dersin müfredatının kapsamlı, çok yönlü ve güncel olmasına dikkat edilmelidir. Aktarma çalışmaları ve uluslararası iş birlikleri güçlendirilmelidir. Çeşitli Güney Azerbaycanlı yazarların eserlerinin çevirilerinin artırılması, daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine yardımcı olabilir.

Türkiye'deki ÇTLE bölümlerinde okutulan dersler, İran'daki Azerbaycan edebiyatına dair önemli bir başlangıç noktası sunmaktadır. Ancak bu derslerin daha kapsamlı ve derinlemesine işlenmesi için müfredatın güncellenmesi ve çeşitli kaynaklarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu şekilde, öğrencilere sadece teorik değil, aynı zamanda pratik bir bakış açısı da kazandırılabilir.

SONUÇ

Türkiye'deki Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları (ÇTLE) bölümlerinde okutulan "Azerbaycan Edebiyatı" dersleri çoğunlukla Kuzey Azerbaycan merkezli bir yaklaşımla şekillenmekte, Güney Azerbaycan edebiyatı ise büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Oysa Güney Azerbaycan edebiyatı, sadece Mehmedhüseyn Şehriyar, Samed Behrengi, Sehend gibi şairlerle sınırlı kalmamalı; zengin tematik çeşitliliği ve kimlik eksenli söylemiyle daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Rza Berahani'nin otoriter rejim karşıtı şiirleri ve denemeleri, dil ve kimlik mücadelesini edebiyat üzerinden nasıl yürüttüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ahmed Şamlu ise her ne kadar Güneyli kimliğiyle değil, daha çok İran edebiyatı içerisinde tanınsa da şiirlerinde etnik ve sosyal adaletsizliklere karşı geliştirdiği duyarlılıkla Güneyli edebî düşüncenin evrensel düzeydeki bir temsilcisi sayılabilir. Bu isimlerin yanı sıra Sönmez, Savalan, H. Nitgi, N. Ohtay gibi klasikleşmiş şair ve yazarlarla birlikte H. R. Seher, E. Daşkın, S. Alov, N. Menzuri, S. Muğanlı, C. Bozorgemin, S. Selami, N. Ezheri, H. Garaçay, M. Haray, M. Azizpur, E. Büyükvend, H. Babakişizade, A. Ahmedoğlu ve Ü. Uçgar kimi çağdaş isimlerin eserleri de ders içeriklerine dâhil edilmelidir. Bu şekilde hazırlanacak bir müfredat, Güney Azerbaycan edebiyatının akademik dünyada daha görünür hâle gelmesini sağlayacak; aynı zamanda Azerbaycan edebiyatını bütüncül, çok yönlü ve karşılaştırmalı bir bakışla değerlendirme imkânı sunacaktır.

"Azerbaycan Edebiyatı" derslerinin iki döneme yayılması, Güney Azerbaycan edebiyatına ders içeriklerinde eşit bir şekilde yer verilmesi önerilmektedir. Böylece Güney Azerbaycan'daki edebî süreçler, edebî ekoller ve çağdaş şair ve yazarlar akademik düzeyde tanıtılabilir, alanla ilgili araştırmalar teşvik edilebilir. Bu düzenlemeler, Azerbaycan edebiyatına dair daha kapsayıcı ve dengeli bir akademik yaklaşımın oluşmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye, jeopolitik konumu ve kültürel yapısı gereği yalnızca bölgesel bir aktör değil aynı zamanda Türk dünyasıyla entelektüel ve akademik bağların güçlendirilmesine katkı sağlayan önemli bir merkezdir. Sahip olduğu geniş akademik altyapı, çok sayıda üniversite ve uluslararası öğrenci potansiyeliyle Türkiye, Güney Azerbaycan edebiyatının tanıtılması ve akademik düzeyde ele alınması için stratejik bir konumdadır.

Türkiye’de eğitim gören öğrencilerin önemli bir kısmı farklı ülkelerden gelmekte ve bu durum, Güney Azerbaycan edebiyatının daha geniş bir akademik çevrede tanınmasına olanak sağlamaktadır. Özellikle Türkoloji, edebiyat ve sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrencilerin Güney Azerbaycan edebiyatı üzerine bilgi sahibi olması, Türk dünyasının kültürel ve edebî mirasının bütüncül bir perspektifle ele alınmasına katkı sunacaktır.

Ayrıca Türkiye’deki üniversitelerde Güney Azerbaycan edebiyatının ÇTLE bölümlerinin müfredatına eklenmesi, yalnızca Azerbaycan Türkçesi ve edebiyatı alanındaki çalışmalara değil, aynı zamanda Türk dünyası edebiyatları arasındaki etkileşimin daha kapsamlı biçimde analiz edilmesine olanak tanıyacaktır. Böylece Güney Azerbaycan edebiyatının tarihî ve çağdaş gelişimi, farklı kültürel bağlamlar içinde incelenerek, edebiyatın kimlik, dil ve toplumsal hafıza inşasındaki rolü daha derinlemesine değerlendirilebilecektir.

Bu bağlamda, Türkiye’nin sahip olduğu akademik olanaklar ve uluslararası öğrenci çeşitliliği dikkate alındığında, Güney Azerbaycan edebiyatının burada öğretilmesi, sadece bölgesel değil, küresel ölçekte bir farkındalık yaratma potansiyeline sahiptir. Bu durum, hem Türk dünyasının kültürel entegrasyonunu güçlendirecek hem de Güney Azerbaycan edebiyatının akademik dünyada daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR

- Abışov, V. (2023). *Güney Azərbaycanlıların Milli-Azadlıq Hərəkəti (1941-1946-cı illər) Tarixinin Tarixşünaslığı*. Elm və Təhsil.
- Akpınar, Y. (1977). Çağdaş Azeri Edebiyatında Güney Azerbaycan Meselesi. *Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğ Özetleri* (II., İstanbul, 04-09.10.1976), 114-115.
- Akpınar, Y. (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları.
- Azərbaycan Millî Ensiklopediyası. (2007). *Azərbaycan Xüsusi Cildi*. Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı.
- Azeroglu N. (2024). *Güney Azerbaycan Milli Şairler Antolojisi I*. İKSAD.
- Basar, U. (2020). İran’da Türk Dillilere Türkiye Türkçesi Öğretiminde Yöntem Sorunu. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14(32), 266-283.
- Bünyadov, Z. (1991). Azərbaycan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Vol. 4, pp. 317-322). Diyanet Vakfı.
- Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı Antologiyası* (1981-1994): Dörd cildə. AzSSR EA, Nizami ad. Ədəbiyyat İn-tu; tərt. ed. Z. Ələkbərov və b. Elm.
- Ercilasun, A. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları.
- Əhməd, V. (2014). *Cənubi Azərbaycan poeziyası (1950-2010)*. MBM.
- Əhməd, V. & Rzayeva, D. (2018). *Cənubi Azərbaycan Şeiri Antologiyası: XIX-XXI əsrlər* (Transfoneliterasiya: V.

- Əhməd, D. Rzayeva). Ecoprint.
- Əliyeva, Q. (2024). XIX-XX Əsr Güney Azərbaycan El Şairləri: Antologiya /tərt. ed., nəşrə hazırl. və ön söz. müəll.; elmi red. M. Qasımlı. Elm.
- Fuad, E. (2023, 6 yanvar). Güney Azərbaycanda vahid ədəbi dil məsələsi. *525-ci qəzet*, s. 13.
- Fuad, E. (2023, 10 yanvar). Güney Azərbaycanda vahid ədəbi dil məsələsi. *525-ci qəzet*, s. 15.
- Fuad Şükürova, E. (2016). *XX əsr Güney Azərbaycan Epik Şeiri*. Elm və Təhsil.
- Fuad Şükürova, E. (2016). *Güney Azərbaycanda Çağdaş Ədəbi Proses: (2011-2014)*. Hədəf Nəşrləri.
- Gökdağ, B. A. & Doğan T. (2016). *İran'da Türkler ve Türkçe*. Akçağ Yayınları.
- Gökdağ, B. A., Heyet, M. R. (2004). İran Türklerinde Kimlik Meselesi, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 30, Yaz 2004, s. 51-84.
- Gücüyeter, B. (2009). *İran Türklerinde Çağdaş Hikâye ve Roman* (Tez No: 253927). [Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Güney Azərbaycan: (Bibliografik Göstərici)* /tərt. ed., red. N. Əskər, Q. Şəhriyar; layihənin rəhb. Ə. Polad. Alatoran. 2015.
- Hacıyeva, Y. (2017). *İran İslam İnqilabından Sonra Cənubi Azərbaycanlıların Ana Dili Uğrunda Mübarizəsi* (1979–2005-ci illər). Adiloğlu nəşriyyatı.
- Heyet, C. (1985). *20. Yüzyılda Güney Azərbaycan Edebiyatı*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi.
- Heyet Mehmet Rıza. (2004), İran Türklerinde Kimlik Meselesi, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 30, Yaz 2004, s. 51-84.
- İran Azərbaycanı aşık destanları I (2013). *Şikâri destanı*. haz. Nabi Kobotarian; anl. Âşık Yedullah. Türk Tarih Kurumu.
- Kafkasyalı, A. (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi* (6 cilt). Atatürk Üniversitesi.
- Kafkasyalı, A. (2006). XIX. ve XX. Yüzyıl Siyasi ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Fakültesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi*, 25, 161-204.
- Karabey, T., İdrisî, H. (1993). *Güney Azerbaycan Şiir Antolojisi: Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (M. Cunbur, Haz.). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maşallahqızı, M. (2023). *Güney Azərbaycan Folkloru*. Elm və təhsil.
- Məmmədova, P. (2023). *Cənubi Azərbaycanda milli mətbuat və ədəbi fikrin inkişaf mərhələləri (1978–1979-cu illər İran inqilabından sonrakı dövr)*. Doktorluq dissertasiyası, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
- Məmmədova, P. H. (2000). “Varlıq” jurnalında ədəbiyyat məsələləri. Elm.
- Məmmədli, P. (2015a). *Cənubi Azərbaycan: Ədəbi Şəxsiyyətlər, Portretlər*. Sabah.
- Məmmədli, P. (2015b). *Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri*. Sabah, 2015.
- Məmmədli, P. (2015c). *Güney Azərbaycan Ədəbiyyatı Antologiyası: Çağdaş Dövr*. TEAS Press.
- Məmmədli, P. (2021). *Cənubi Azərbaycanda Ədəbi-Bədii Prosesin İnkişaf Məsələləri*.
- Musalı, V. (2012). *Azərbaycan Təzkirəçilik Tarixi*. Elm və Təhsil.
- Musalı, V. (2019). Türkiye’de Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatının Eğitimi ve Öğretimi: Tarihçe, Sorunlar ve Öneriler. *100. Yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Uluslararası Kongresi Bildirileri*, 271-280.
- Musalı, V. (2021). Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatının Dijital Kaynakları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 52, 267-290. <https://doi.org/10.24155/tdk.2021.184>
- Musalı, V. (2023). Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan Edebiyatında Klasik Geleneğin Devamı. *Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 63(1), 771-826. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.29>
- Sehend. (2002). *Dedem Qorkud'un dilinden: Qardaş andı* (D. Yıldırım, Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sultanlı, V. (2017). *Güney Azərbaycan Nəsrî: Başlanğıcdan Bu Günə Qədər: Antologiya*. “Nurlar” NPM.
- Şahaliyeva, M. (2019). *Cənubi Azərbaycan poeziyasının inkişaf problemləri (XIX əsrin yarısı)*. Elm və Təhsil.
- Türk, D. & Nəccari, Ü. (2017). *Adın Azadlıqdır: Güney Azərbaycan Şeir Antologiyası*. XAN.
- Uzun, E. (2002). *100 Güney Azerbaycan Şairi* (Haz.). Celepler Matbaacılık.
- URL 1. <https://www.kafkas.edu.tr/belgeler/bd8e4a3b-cdf7-40ad-bf7b-08e749c5f1a9.pdf> Erişim Tarihi: 14.10.2024
- URL 2. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10037> Erişim Tarihi: 1.10.2024

- URL 3. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=101110096> Erişim Tarihi: 23.11.2024
- URL 4. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans.php?y=111710087> Erişim Tarihi: 5.1.2025
- URL 5. <http://www.orientalstudies.az/index.php/2016-01-05-09-19-37/2013-05-13-19-37-03/c-nubi-az-rbaycan-b-si> Erişim Tarihi: 14.10.2024 Erişim Tarihi: 6.12.2024
- URL 6. <https://literature.az/?lang=aze&page=336&newsId=66770> Erişim Tarihi: 16.10.2024
- URL 7. Ədəbiyyat qəzetinin müzakirə saatı (2019, fevral 9). “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixdən bu günə. Ədəbiyyat qəzeti, s. 16–18. <http://anl.az/down/meqale/edebiyyat/2019/fevral/634080.htm> Erişim Tarihi: 17.04.2025.
- URL 8. Ədəbiyyat qəzetinin müzakirə saatı (2019, fevral 16). Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixdən bu günə. Ədəbiyyat qəzeti, s. 16–18. <http://anl.az/down/meqale/edebiyyat/2019/fevral/635564.htm> Erişim Tarihi: 21.04.2025.